

4. fejezet

Termelőszervezetek a két Homoród mentén

A vizsgált időhatárok között a két Homoród menti falvakban a mezőgazdasági termelés magángazdaságok, társulások és kollektív gazdaságok kereteiben folyt. Volt még két más – kezdetleges és kisszámú – társulási forma is, az egyszerű társulások és a szövetségi esztenák, ezek szervezését főleg az ötvenes évek közepén erőltették, több-kevesebb sikerrel. Működésükről kevés adat maradt fenn, a tagok főleg munkavégzésre társultak, közös tulajdonuk nem volt.

1. A magántermelő kisgazdaságokról több szerző is közölt történeti, agrárszociológiai, néprajzi elemzést.¹ A 20. század első felében az erdélyi kisgazdaságokról megjelent néhány munka,² ám a továbbiakban a korszak falusi társadalmi átalakulását – erdélyi, székelyföldi vonatkozásban – társadalomtörténeti igénnyel nem vizsgálták.

A két Homoród mentén hiányzott a nagybirtok, a családi gazdaságok nagy hányada törpe- és kisbirtokos termelőszervezet volt. Akárcsak más tájakon, ahol a családi kisgazdaság az uralkodó szervezeti forma, a homoródmenti gazdálkodásban is „döntő szempont volt az önellátásra való törekvés, a kiadások lehető legnagyobb mértékű kerülése. Mindenekelőtt tehát a család ellátásához és az évente levágott egy vagy két disznó hizlalásához szükséges termények, kenyérgabona, burgonya, kukorica termelését igyekeztek biztosítani, függetlenül attól, hogy ezek vetésforgó-rendszere racionális volt-e vagy sem.”³

A háromfordulós határhasználat egyes falvakban 1950-ig fennmaradt: 1949 tavaszán Oklánd járás főszolgabírója értesíti a községi jegyzőket, hogy a járás „községei az alábbi beosztás szerint állnak versenyben az alábbi feltételek szerint: 1. a vetésterv 1949 április 17-ig való elvégzésére. 2. Az előirányzott túlhaladása azoknál a községeknél, amelyek feketeugarral rendelkeznek. 3. A szántás és vetés minél jobb elvégzése Almás község Lovéte községgel”⁴ [volt versenyben – O. S.].

A nyomásos művelési rendszer felszámolása a korábbi években agrárpolitikai célkitűzés volt, de a gazdálkodás szokásrendjét nem mindenütt sikerült átalakítani. Vizsgálatunk színhelyén még századunk közepén is a termelőmunka feltételrendszerének fontos mentális tényezője volt, hogy a nyomásos rendszer mellett az „egyes birtokosnak nem sok gondja volt a gazdálkodással. De az egyéni kezdeményezés nem is kaphatott erőre. Ez volt a gazdálkodás előnye, de hátránya is. Aki idegenkedett a változásoktól, az újtól, annak e rendszer nagyon megfelelt. Aki viszont jobbra törekedett, földjéből több jövedelmet igyekezett magának biztosítani, az a nyomásrendszer hátrányát látta csupán.”⁵

A családi birtokszerkezetben a szántó és kaszálók aránya kb. 1:3. A Kis-Homoród menti falvakban, a művelési ágaknak ez az aránya hátrányosabb volt a beszolgáltatási rendszer idején, mint a Nagy-Homoród menti falvak családi gazdaságainak birtokszerkezete, ahol kevesebb volt a kaszálóterület és több, jobb minőségű a szántóföld. A legtöbb nagyobb birtokos család a Kis-Homoród mentén, Oklánd községben volt, ahol 10 hektár fölötti területet 23 és 20 hektár fölötti területet 2 család birtokolt.⁶ A legtöbb törpebirtokos, 1,5-2 ha alatti területtel, a szapora népességű Lövéten és Almáson volt.

A mezőgazdasági terület és lélekszám a két Homoród menti községekben az 1955-1957 években

Község	Mezőgazd.-i terület 1956 (ha)	Lélekszám	Egy főre jutó mezőg. terület (ha)
Almás	2.802	2490	1,12
Lövéte	3.143	3961	0,79
Oklánd	2.460	2105	1,16
Szentmárton és	4.888	5789	1,68
Szentpál	4.874		

Forrás: Rajoni statisztika (terület) és Varga E. Árpád 1998⁷ (lélekszám)

A családi gazdaságok mezőgazdasági területéről nem számíthatunk átlagokat, mert a családok statisztikákban szereplő száma nem felel meg a valóságos viszonyoknak. A beszolgáltatások elleni védekezésként gyakorolt föld-szétíratások következtében az ötvenes évek elejétől a gazdasági lajstromokban hirtelen megnövekedett a gazdasá-

gok száma: az egy telken lakó közösen gazdálkodó nemzedékek külön családi gazdaságokként jelennek meg a nyilvántartásokban.

Az erdélyi kisbirtok szétaprózottságára az agrárszakírók gyakran hivatkoztak, ennek mértékéről azonban alig vannak összehasonlítható adatok. Homoródalmáson az 1909-ben befejezett tagosítás – ekkor egy gazdának legtöbb három dűlőbe vonták össze a szántóbirtokát – eredményei nyomtalanul eltűntek 1958-ra, amikor a különböző birtokkategóriájú családok földjének tagolódása és a parcellák átlagos területe az alábbi volt:

Birtok- kategóri- ák	Szántó		Kaszáló	
	Átlagos parcellaszám	Átlagos parcellanagyság (ha)	Átlagos parcellaszám	Átlagos parcellanagyság (ha)
0 - 1,0	2,30	0,211	1,00	0,560
1,0 - 1,5	2,60	0,204	1,40	0,553
1,5 - 2,0	4,25	0,143	2,60	0,504
2,0 - 2,5	6,33	0,190	2,33	0,568
2,5 - 3,0	5,20	0,190	2,60	0,668
3,0 - 3,5	6,20	0,242	3,20	0,556
3,5 - 4,0	8,40	0,276	3,75	0,490
4,0 - 4,5	10,40	0,182	5,80	0,410
4,5 - 5,0	8,80	0,207	3,40	0,877
5,0 - 5,5	11,00	0,228	4,80	0,590
5,5 - 6,0	9,20	0,245	5,60	0,650
6,0 - 6,5	12,60	0,232	5,80	0,566
6,5 - 7,0	10,20	0,294	5,60	0,839
7,0 - 8,0	10,20	0,229	6,60	0,834
8,0 - 8,5	15,17	0,238	7,83	0,675
8,5 - 9,0	12,33	0,242	6,83	0,764
9,0 - 10,0	10,66	0,349	5,16	1,066
10,0 - 11,0	18,33	0,209	7,33	0,977
11,0 - 12,0	8,00	0,487	6,00	1,187
13,0 - 14,0	10,00	0,471	6,00	1,583

*Forrás: A homoródalmási társulás belépési nyilatkozatai 1958.
CsshÁlvt F. 136. 1958. 7; 8.*

(Véletlen mintavétellel minden felsorolt birtokkategóriából 5 családi gazdaság szántó és kaszálóbirtokainak parcellaszámából és kiterjedéséből számított átlagok.)

Oklád község falvaiban nem volt tagosítás a századelőn. Itt az ötvenes években a birtokstruktúra még szétaprózottabb volt:

Birtok- kategóriák (ha)	Szántóterület		Kaszálóterület	
	Átlagos parcellaszám	Átlagos parcel- lanagság (ha)	Átlagos parcellaszám	Átlagos parcel- lanagság (ha)
0-1	1,86	0,30	1,14	0,13
1-2	6,8	0,13	3,9	0,58
2-3	11,3	0,13	5,9	0,15
3-4	12,0	0,18	7,0	0,15
4-5	12,0	0,21	6,0	0,24
5-6	16,6	0,19	9,7	0,20
6-7	17,7	0,22	8,5	0,29
7-8	18,6	0,21	10,5	0,25
8-9	22,9	0,22	12,3	0,22
9-10	20,6	0,25	11,7	0,30
10-11	19,8	0,29	13,1	0,30
11-12	24,6	0,25	12,0	0,39
12-13	32,3	0,21	17,0	0,28
13-14	37,5	0,23	11,5	0,33
14-15	30,0	0,32	22,0	0,18
15-16	26,5	0,30	17,5	0,38
20-21	36,0	0,34	37,0	0,20
23-24	15,0	0,80	13,0	0,71

*Forrás: Oklád község gazdasági lajstroma 1956-1958.
A helyi Polgármesteri Hivatal irattárában.*

(A fenti átlagok kiszámításához birtokkategóriánként 10 családi gazdaság adatait használtuk. A 10 ha fölötti kategóriákban azonban nem volt meg ez az elemszám, itt a teljes létszámmal dolgoztunk. Pl. a 10-11 ha között 7; 11-12 ha között 6; 15-16 ha között 4; 20 ha fölött csak 1-1 gazdaság volt a községben).

A magántermelői gyakorlatban a termelés, tulajdonlás, fogyasztás és elosztás alapegysége a család. A termelőmunkában a munkaszervezeti egységet „a család képezte és képezi, amelyen belül mindenki együttműködik a gazdaság megművelésében, és amelyen belül mindenki elfogadja azt a tényt, hogy a családi birtok mindannyiuk közös megélhetését biztosítja.”⁸

A termelőmunkában a döntések, alternatívák, választási lehetőségek a fennebb említett termelési szokásrendbe illeszkednek, de az önálló „döntéseket az önmagukra beállított háztartási egységek hozzák.”⁹

Jellemző a föld és a termelőeszközök teljes magántulajdona. A települési közösségeknek, közületeknek: közbirtokosságoknak, szövetkezeteknek, magángazdák gazdasági társulatainak (pl. ilyen volt a lövétei malomtársulat), közös föld-, erdő- és ingatlan vagyona is volt. A köztulajdon adminisztrálásában, az erőforrás-használatban kölcsönös együttműködések, közös szervezést igénylő kollektív formák működtek.

A Homoródok mentén, akárcsak Erdély más tájain,¹⁰ a földművelő, állattenyésztő életformában a termelőmunkák közül a gabonatermesztésnek volt a legmagasabb társadalmi presztízse; a kedvezőtlen éghajlati és termőhelyi adottságú vidéken is elsődleges volt a gabonatermesztés az állattenyésztéshez viszonyítva. Ez a gyakorlat feltehetően rossz emléké történeti tapasztalatokkal függött össze: az alacsony színvonalú termesztési technológiával dolgozó, alacsony pénzforgalmú, rossz közlekedési helyzetű vidéken a gabonatermesztés fontosságát megerősítette, hogy egy-egy gyenge termésű, aszályos évben súlyos élelmezési válság keletkezett, különösen a szaporább népességű, rosszabb termőhelyi adottságú falvakban. A vidék lakóinak utoljára az 1946-os aszály következményei jelentették a gabonatermesztés létfontosságát megerősítő tapasztalatot. 1947 májusában egy homoródalmási földműves a súlyos gabonahiányról így ír: „Tehát most tudja meg a nép mi is a gabona, amikor képes egy véka búzáért tíz napot dolgozni, vagy bármiit odaadja [a kenyérgabonáért – O. S.] egyes rétege a népnek. Egy véka gabonáért adnak tizenkét kiló sajtot és két véka búzáért adnak egy pár bokkancsot.”¹¹ Néhány kisléptékű helyi kezdeményezés kivételével a Homoród mentén alig beszélhetünk

mezőgazdasági specializációról: a családok a fogyasztásukhoz szükséges minden mezőgazdasági terményt igyekeztek saját maguk a földjeiken megtermelni. A családi pénzsükségletet (adók, taksák fizetése, bolti cikkek vásárlása) a tehetősebbek az évi egy-két állat eladásából fedezték.¹² A szegényebb családok a gazdaságon kívüli munkavállalással, vagy a folyamatosan gyakorolt kiegészítő tevékenységek jövedelméből jutottak pénzhez. Egy 1941-ben készült doktori értekezés¹³ a két Homoród mentén a földművelés és állattenyésztés mellett az alábbi jövedelemszerző tevékenységeket említi: Keményfalván, Abásfalván, Almáson, Karácsonyfalván a méhésztetés és az égetett mész szétfuvarozása a Mezősége, Lövétén a gyapjúfeldolgozás, szőttesek, varrottasok készítése, Bágyban szőnyegek, gyapjú csergék készítése, Városhalván a gyapjúkötő háziipar (férfiruhák, kötött télikabátok) és kukoricalevélből font használati tárgyak készítése hozott jövedelmet.

A negyvenes évek végétől a mezőgazdasági munkák szüneteiben lövétei és almási, lófogattal rendelkező gazdák a szentkeresztbányai vasüzemhez faszenet, mészkövet fuvaroztak, vagy a község erdeiből kitermelt mufa Udvarhelyre szállításával jutottak szerény pénzjövedelemhez.¹⁴

A mezőgazdasági specializáció első jeleként említhető a homoród-újfalusiak bikatenyésztése – az istállózó tartással nevelt állatokat a székelykeresztúri állatvásáron értékesítették¹⁵ –, a Nagy-Homoród menti falvak tejfeldolgozása és értékesítése szövetkezeti keretek között,¹⁶ vagy a dályaiak intenzív zöldségtermesztése.

A lokális viszonyok között hasznosítható erőforrások, háziipari tevékenységek azonban nem kötötték le a munkaerőfölség egészét. Folyamatos társadalmi gyakorlat volt a családi gazdaságon kívüli, időszakos munkavállalás: brassói iparvállalatoknál, kereskedőtársaságoknál, szolgáltatásokban, a közeli erdővidéki szénbányászatban dolgoztak idénymunkán a homoródmenti gazdák. Általános volt a fiatalok cselédkedése városi polgári háztartásokban – különösen a gyenge termőterületű Lövéte, Almás, Gyepes, Keményfalva, Homoródszentmárton falvakból. Emellett – inkább a fiatal férfiakra jellemző – belső munkamigráció is létezett: a Homoródok déli folyásánál fekvő, jobb természeti adottságú falvak nagyobb birtokosai a gazdaságaikba szükséges munkaerőt az északi szegényebb falvakból alkalmazták termé-

szetbeni fizetségért. A negyvenes évek közepén egy 13-15 éves fiúgyermek évi bére egy esztendő borjú és némi ruhanemű volt.¹⁷

A kisgazdaságok eszközfelszereltsége szegényes volt. Egy 1949. február 19-én kelt homoródalmási eszközleltárban a falu 642 gazdaságában a következő munkaeszközök voltak: kukorica vetőgép 1, cséplőgép 4, gőzgép 2, kézi kukoricadaráló 4, szelelőrosta 1, triór rosta 2, gyümölcsfa permetező 1, tejszeparátor 3, váltóeke 370, vasborona 3, taliga 370, faborona 238, kukorica-kapa 10, kasza 480, szekér 560.¹⁸

Lövétén 1951-ben 910 családi gazdaság volt, az igásfogatok száma azonban csak 310.¹⁹ 1953-ra a gazdaságok száma 1165-re nőtt, ez a gyors gyarapodás a beszolgáltatási rendszer elleni védekezésként alkalmazott – fennebb már említett –, birtokszétíratásokkal magyarázható.²⁰

A legfejlettebb munkakultúrával, legkorszerűbb gazdasági eszközökkel a Homoród menti falvak közül Oklánd, Újfalu, Szentpál, Szentpéter és Városfalva rendelkezett. E helyzet több tényező összhatásának eredménye: itt voltak a legjobb minőségű termőföldek, itt volt a legfejlettebb a századelőtől kibontakozó szövetkezeti mozgalom – ennek az intézménynek jelentős szerepe volt a korszerű mezőgazdasági gépek beszerzésében. Az említett falvak nem voltak túlnépesedett települések, mint a Kis-Homoród mentén Lövéte és Almás. A Nagy-Homoród menti fejlettebb termelési technológia és a gépesítettség kedvező alakulásában nem elhanyagolható tényező a fejlett mezőgazdálkodást űző szász falvak közelségének hatása sem.

A századelőtől – különösen a Nagy-Homoród mentén – szerveződő szövetkezeti intézmények (tejszövetkezetek, hitelszövetkezetek, gép-szövetkezetek, méhészeti kör) a családoknak pénzjövendelmet jelentettek, és bizonyos specializálódást (tejfeldolgozás) indítottak el.

A kisparcellás földművelés, a piacok távolsága, a rossz közlekedési viszonyok, az alacsony termelékenység, a több faluban még fennálló ugarrendszer, az önellátás, az önálló kisgazdaság ethosza, olyan tényezők voltak, amelyek a fentről, állami támogatással szorgalmazott modernizációs kísérleteket (a századelőn és a negyvenes évek elején) lefékeztek, lehetetlenné tették a jelentős tőkeakkumulációt, terményspecializációt, megakadályozták a vidék gazdasági felemelkedését.²¹

A szocialista szektor termelőszervezetei

„Annak a csaknem ezer dolgozó parasztnak, aki 1949-1953 között meglátogatta a Szovjetuniót, rendkívül nagy szerepe volt az új kollektív gazdaságok létesítésében és megerősítésében, mert miután látták a nagyszerű szovjet kolhozokat, meggyőződtek arról, hogy csakis a kollektív gazdálkodás útja vezethet a bőséges, boldog élethez.”²²

A szocialista termelőegységek szervezésekor az önkéntesség állandóan hangoztatott elv volt: a termelők „önként” álltak be a kollektív gazdaságokba, társulásokba; a városra költözött, ipari munkahelyeken dolgozó, falun földbirtokkal rendelkezők, „önként” adták át földjeiket az államnak, vagy valamelyik szocialista termelőegységnek. „A szabad elhatározás elve, az az elv, hogy a dolgozó parasztok önként lépjenek be a kollektív gazdaságba vagy a társulásba – a mezőgazdaság szocialista átalakításának alapvető lenini-sztálini elve” – mondta a pártvezető 1953 májusában az élenjáró kollektívisták kongresszusán.²³

A mezőgazdaság szocialista átalakításának kezdetétől befejezéséig folyamatosan deklarált elv alapja, Fejtő Ferenc szerint az volt, hogy a kommunisták szégyellték az erőszakot. Még 1958-ban is, a falusi társadalom elleni agresszió utolsó hulláma idején, a hivatalos propaganda a mezőgazdaság fokozatos szocialista átalakításának politikájáról, az önkéntesség szigorú tiszteletben tartásáról beszélt.

A magántulajdonú mezőgazdaság felszámolására bevezetett kényszerekkel párhuzamosan, a közös tulajdonon alapuló termelőszervezetek kialakulását az állam – intenzív politikai propaganda mellett – gazdasági kedvezményekkel és előnyökkel támogatta.

A Minisztertanács (MT) 735/1955 sz. határozata alapján „az egy és ugyanazon gépi munkák elvégzésének díja a kollektív gazdaságoknak 25%-al olcsóbb, mint az egyénieknek, a mezőgazdasági társulásoknak 18%-al, a termelőcsoportoknak pedig 12%-al olcsóbb, mint az egyéni gazdaságoknak.”²⁴

Ugyancsak a MT 96/1953 és 197/1955 sz. rendeletei alapján a mezőgazdasági termények esetében „a kollektív gazdaságok megalakulásuk első évében 20%, míg a második évben 15% kvótacsökkentésben részesülnek. A kollektív gazdaságok fennállásuk első két évében

mentesítve vannak a hús- és gyapjúbeszolgáltatás alól. (...) egy évig mentesítve vannak a tejkvóta alól, mindazon tehének után, amelyek első éve, hogy átmentek a termelésbe.”²⁵

„A kollektivisták háztáji gazdaságaiban lévő állatok mentesítve vannak az állammal szembeni kvótabeszolgáltatás alól. Kivételt képez a gyapjú, ahol 20% csökkentési kedvezményt kapnak a kollektivisták az egyéni gazdaságokkal szemben.”²⁶ „A mezőgazdasági társulások megalakulásuk első évében azon földterületek terményei után, amiket bevitték a mezőgazdasági társulásba, 15% kvótakedvezményben, míg a második évben 10% kvótakedvezményben részesülnek.”²⁷

Az egyéni gazdaságokkal szemben biztosított jelentősebb adókedvezmények az alábbiak voltak: „megalakulásuk évében és az azt követő két naptári évben adómentesek. Az első adózó évben a megállapított adó 50%-át fizetik (...) nem fizetnek adót az állatok mellékgazdaságok jövedelmei, termékek eladása, szolgáltatások, műhelyek, hizlaldák, szállítások után (...)”²⁸

A kollektív gazdaságok tagjai: „a természetben vagy pénzben kapott jövedelmük után nem fizetnek adót, háztáji gazdaságaik a belépés után két évig adómentesek, a következő években pedig 50%-os kedvezményben részesülnek”.

A fenti tételknél kisebb mértékben szintén kedvezményben részesülnek a társulások és egyszerű termelőcsoportok.”²⁹

A szocialista szektorban dolgozók előnyöket, kedvezményeket élveznek a szerződéses termelés terén is „a magángazdaságokkal szemben, amelyek ugyancsak részesülnek a prémiumokban, a termelőcsoportok 50%-kal nagyobb prémiumot kapnak, a társas gazdaságok 50-120%-kal, a kollektív gazdaságok pedig 100-300%-kal magasabb prémiumot kapnak, mint a magángazdaságok.”³⁰

Az ipari növények szerződéses termesztésénél „a kollektív gazdaságok 30%-kal, a mezőgazdasági társulások 20%-kal, és a termelőcsoportok 15%-kal több ipari és élelmezési termékjuttatásban részesülnek, mint az egyéni gazdaságok.”³¹

A szocialista termelőszervezetek létrehozása – társulások, kollektív gazdaságok szervezése –, illetve a szocialista szektorban már működő gazdálkodási egységek támogatása minden állami függőségben lévő

alkalmazotti kategória, adminisztratív és politikai intézmény állandó feladata volt. Az évtized elején megalakult szocialista egységek száma, a folyamatos propaganda és a magántermelőkre nehezedő gazdasági elnyomás ellenére, csak lassan gyarapodott.

A szocialista tulajdonviszonyok térhódításának folyamatát Székelyudvarhely rajonban a közös termelőszervezetek számának időbeni alakulása jelzi.

*A szocialista szektor termelőszervezetei
Székelyudvarhely rajonban 1950-1960 között*

Év	Állami gazdaság	G.T.Á.	Kollektív gazdaság	Társulás	Egyszerű társulás	Szövetkezeti esztenák
1950	1	1	6	-	-	-
1951	1	1	6	-	-	-
1952	1	1	11	-	-	-
1953	1	1	11	8	6	12
1954	1	1	11	9	14	8
1955	1	1	12	13	32	16
1956	1	1	12	21	28	9
1957	1	1	13	40	-	-
1958	1	1	13	76	-	5
1959	1	1	19	73	-	2
1960	1	1	22	70	-	2

*Forrás: Direcția regională de statistică – Caietul statistic al Raionului
Odorhei 1967. 39. Arhiva Jud. Harghita.*

Hasonló volt a mezőgazdasági szocialista szektor térhódításának üteme tartományi szinten is:

Termelőszervezet	1950	1955	1956	1957	1958	1959
gép és trakt. állomás	4	7	8	8	8	8
állami gazd.	6	6	7	7	13	14
kollektív gazd.	81	125	125	128	132	142
termelőszöv.	-	-	-	2	2	1
társulás	-	135	199	301	515	623

Forrás: MAT Stat. Évk. 1960. 71.

Azokon a településeken, ahol megalakultak a kollektív- és társas gazdaságok, a falvak gazdáinak csak egy része állott be a közös termelőszervezetekbe.

A családok száma a kollektív gazdaságokban Székelyudvarhely rajonban 1950-60 között:

1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
155	260	1857	1761	1757	1784	1815	1949	2093	3216	3723

Forrás: Direcția regională de statistică – Caietul statistic al raionului Odorhei. 1967. Arhiva Jud. Harghita

Látható, hogy 1952-1957 között számottevően nem nőtt a közös gazdaságokba belépők száma, 1958-tól, a szocialista szektor szervezésének „új hulláma” idején rajoni szinten is változás volt tapasztalható.

A rajon összterülete 173 000 hektár, ebből a mezőgazdasági terület tulajdonforma szerint a következőképpen oszlott meg:

*A rajoni mezőgazdasági terület részletezése
tulajdonforma szerint*

Év	1948	1952	1956	1958	1960
ha	101 182	102 565	106 078	104 185	105 425
Ebből kollektív gazdaságok területe: (1950)					
ha	462	6 973	8 428	1 073	13 625
Társulások területe: (1953)					
ha	-	568	1 348	1 826	36 223
Magángazdaságok területe					
ha	107 200	95 024	96 292	101 286	55 577

Vizsgálatunk területén a két legfontosabb szocialista termelőszervezet a kollektív gazdaság és a társulás volt. A szocialista tulajdonviszonyok megteremtésében a politikai propaganda nagy jelentőséget tulajdonított a gép- és traktorállomásoknak [a továbbiakban GTÁ - O. S.]. Székelyudvarhely rajonban vizsgálatunk időszakában egyetlen GTÁ volt. Ezeken a termelőszervezeteken kívül volt néhány egyszerű termelő-

csoport, és szövetkezeti esztena. Ezek a gazdasági intézmények alkalmi szerveződések voltak, a rajoni vezetők évente próbálkoztak újraszervezésükkel – gyakran sikertelenül. Működésükről alig maradt írásbeli feljegyzés.

Az alábbiakban a társulásokat és a kollektív gazdaságokat két perspektívából tárgyaljuk: röviden áttekintjük, hogyan tervezte el a hatalom ezeknek a termelőszervezeteknek ideáltipikus modelljét, majd, a két Homoród mente gazdaságainak fennmaradt dokumentumai alapján a létrehozott formákat, megvalósult viszonyokat mutatjuk be.

Kollektív gazdaságok

„A kollektív gazdaságban a legfőbb dolog a közös tulajdon megteremtése és megszilárdítása.” (Gh. Gheorghiu-Dej)

A kollektív gazdaság szervezeti felépítésének, termelőmunkájának, jövedelem-gazdálkodásának ideáltipikus modelljét a központi vezetés által kidolgozott minta-alapszabályzatban találjuk meg.³² Ennek tömörített változataként készítik el minden megalakuló kollektív gazdaság belső rendszabályzatát.

A belépési feltételekről a szabályozások az alábbiakat rögzítették:

- „A tagok a kollektív gazdaságba való belépéskor átadják a gazdaság tulajdonába egész földjüket.”³³;

- „A beépített telken kívül 20-30 ár nagyságú földparcellát hagynak meg személyes használatra udvarnak, kertnek, vagy gyümölcsösnek.”³⁴;

- „A tagok a földdel együtt kollektív (közös) vagyonként beadják a gazdaságba: az összes igásállatokat, a főbb mezőgazdasági leltárt (eke, borona, vetőgép, aratógép, szállítási eszközök), a gazdaságba hozott földterület bevetéséhez szükséges vetőmagot, takarmányt a bevitt állatoknak”³⁵;

- „A belépés írásbeli kérvény alapján, az önkéntesség elismerésével történik, a felvételi kérvényt minden 16. életévet betöltött családtag aláírja, belépéskor 25-50 lej beiratkozási díjat kell fizetni.”³⁶;

- „Akik igásállataikat a kollektív gazdaságba való beiratkozásukat megelőző utolsó két évben eladták, azzal a kötelező feltétellel léphetnek be a kollektív gazdaságba, hogy négy év leforgása alatt évi részletekben befizetik a gazdaságnak az eladott igásállatok ellenértékét.”³⁷ (Ez a rendelkezés egy hatalmi ellenstratégia kifejeződése: a kollektivizálás elkerülhetetlenségével számot vető termelők a közös gazdaságba belépés előtt eladták vagy levágták állataikat. A visszafizetett részleteknek nem találtuk nyomát a forrásokban.) Ha nem állt rendelkezésre a belépőknek a bevitt föld arányában megállapított vetőmagkészlet, „egy év leforgása alatt természetben beszolgáltatják a vetőmagot a kollektív gazdaságnak.”³⁸

Szervezeti felépítés és jövedelemelosztás

A kollektív gazdaságokban a közgyűlés a gazdaság legfelső vezető szerve: megválasztja a gazdaság elnökét, vezetőtanácsát és ellenőrzőbizottságát.

A kollektív gazdaságban a közgyűlésen jóváhagyott belső rendszabályzat szerint dolgoznak. „A munkaszervezés alapvető formája a kollektív gazdaságban a termelőbrigád.”³⁹ A munkát akkordbérrendszer szerint végzik, a földművelésügyi minisztérium által ajánlott normák alapján. „A teljesített munkanormákat átszámítják munkanap-egységekre aszerint, hogy a munkaművelet milyen munka-kategóriába tartozik. Ezeket a kategóriákat a földművelésügyi minisztérium állapítja meg.”⁴⁰

A természetbeni jövedelmeket a kollektív gazdaság a következőképpen osztja el:

- eleget tesz az állam iránti kötelezettségeinek a beszolgáltatási kvótákat és a kölcsönkapott vetőmagvak visszatérítését illetően; kifizeti a gép és traktorállomás által elvégzett munkákat a törvényerővel bíró szerződésnek megfelelően; teljesíti a kollektív gazdaság által kötött szerződésekben megfogalmazott kötelezettségeket;
- biztosítja a föld bevetéséhez szükséges vetőmagot és a kollektív gazdaság állatainak egész évi ellátásához szükséges takarmányt;
- vetőmag- és takarmánytartalékot létesít rossz termés és természeti csapások esetére;

- élelmezési tartalékalapot létesít (az egész gabonatermés 2%-ából segélyalapokat létesít rokkantak, öregek számára);
- a termékek egy részét, mégpedig a közgyűlés által megállapított mennyiségeket eladja az államnak, a szövetkezetnek, vagy a piacon;
- a termékek megmaradt részét elosztja a kollektív gazdaság tagjai között, az elvégzett munkanapegységek arányában.”⁴¹

A belső rendszabályok mellett az időnként kiadott minisztertanácsi utasítások újfent szabályozták a jövedelemgazdálkodást: „A termékeket csak azután osztják el munkanapok szerint, miután teljes egészében eleget tettek az állammal szembeni kötelezettségeknek, teljesítetik a GTÁ által végzett munkálatokért a természetbeni fizetést, visszaadták a kölcsönzött vetőmagvakat, beadták a szerződöttetett ipari növényeket, visszatartották és kiegészítették a mintaalapszabályzatban előírt alapokat, és miután felülvizsgálták a felhasznált munkanapok mennyiségét.”⁴²

A gazdaságok pénzjövödelmeikből a következő szempontok szerint gazdálkodhattak:

- „elsősorban kifizetik az állami adókat, a biztosítási részleteket és a kölcsönvett pénzüsszegeket”;
- fedezik a termelési költségeket, ügyvezetés költségei, társadalmi kulturális alapot létesítenek;
- kiegészítik az állóalapot, ennek részaránya a gazdaság pénzbeli nyersjövödelmének 10-12 százalékát jelenti. Az állóalap a közös vagyon legfontosabb része, a pártvezetés szerint ezt szüntelenül gyarapítani kell:

„Jövedelemelosztáskor a kollektivistáknak gondolniuk kell a jövőre is, s mint jó gazdáknak, nem szabad elosztaniuk a munkanapegységek szerint minden terményt és minden pénzt, hanem az alapszabályzatban előírt részt hozzá kell csatolniuk a közös vagyonhoz.”⁴³

Társulások

A politikai vezetés a társulások megalakítását a kollektivizálással szembeni két és fél éves (1949. március -1951. szeptember között), váratlanul kemény társadalmi ellenállás következményeként, a magántulajdonú és a szocialista mezőgazdaság közötti átmeneti időszak termelőszervezeteiként kezdeményezte az 1951. szeptember 18-i ple-

náris ülésen. Az RMP KV ekkor, „meglepően önkritikus módon, felmérte a paraszti társadalom ellenállásának erejét és az agrárpolitika kudarcát” és visszatért az 1949 márciusi ülésen elfogadott, kevésbé forradalmi, a lehetőségeket figyelembe venni akaró álláspontjához.⁴⁴ A mezőgazdaság átalakításában előtérbe került a kétlépcsős fokozatoság elve: a termelőket az első szakaszban olyan szervezetekbe tömörítették, ahol közösen dolgoztak, az egyéni gazdaságok birtokait tagosították, de megmaradt a föld magántulajdona.

A mezőgazdasági társulás a politikai vezetés nézőpontjából „a mezőgazdasági termelősövetkezeti mozgalomnak egyszerűbb, és az egyénileg dolgozó parasztnak tömege számára érthetőbb formája. A mezőgazdasági társulások fontos szerepre hivatottak a gépesített, nagyüzemű, szocialista mezőgazdaságot előkészítő folyamatos átmenetek hosszú sorának megvalósításában.”⁴⁵

Az új szervezeti forma intenzív politikai támogatottságban részesült.

Létrehozásuktól alig három évre, a politikai vezetés úgy értékeli, hogy „a mezőgazdasági társulás is bebizonyította meggyőző erejét, bebizonyította, hogy képes a kollektív munka szellemében nevelni a dolgozó parasztnak.”⁴⁶

„A mezőgazdasági társulás a dolgozó parasztság számára a leghozzáférhetőbb szövetkezési formának bizonyult” – állapította meg az évtized végén az RMP vezetője. „A mezőgazdasági társulás a kollektív gazdasághoz viszonyítva alsóbb fokozat (...) de azoknak a dolgozó parasztnak a többsége, akik az első lépéseket teszik a szocializmus útján, jelenleg a társulást tartja a legmegfelelőbb formának.”⁴⁷ Az alsóbb fokozat a pártvezető értelmezésében feltehetően azt jelentette, hogy a tulajdonviszonyok változatlanok maradtak, ami változott, azaz változnia kellett az alapszabály értelmében, az a munkavégzés jellege, a beszolgáltatási terményszerződések közös törlesztése.

Szocialista termelőszerkezetek a két Homoród mentén

A két Homoród vidékén elsőként a Nagy-Homoród menti településeken alakultak meg a szocialista szektor termelőszerkezetek.

Társulások a következő falvakban alakultak legkorábban:

1952-ben *Homoródszentmártonban* megalakult a Március 15 társulás, 40 taggal, a bevitt földterület: 61,78 ha szántó, 18,79 ha kaszáló.⁴⁸ A szomszédos *Abásfalván* szintén 1952-ben alakult a Petőfi Sándor társulás 68 taggal. *Homoródkeményfalván* 1953-ban a Március 6 társulásba 6 tag lépett be.

Kénosban a Dózsa György társulás 1953-ban 12 taggal alakult, 1958 márciusában 63 család volt a társulásban, egyéni gazda 32.⁴⁹

Bágyban szintén 1953-ban alakult a December 30 társulás 19 taggal.⁵⁰ 1958 márciusában a társulásnak csak 17 tagja volt és 36 ha összbirtoka, amiből szántó 29 ha.⁵¹

Homoródremetén 1955 novemberében az Új barázda társulásnak 7 tagja, és 12,6 ha földterülete volt.⁵²

A *lókodi* Haladás társulásról nem találtunk adatokat, itt 1953. febr. 1-én, 8 család, 14,88 ha földbirtokkal megalakította az Osztyaharc kollektív gazdaságot.

A mezőgazdaság szocialista átalakításának második hullámában újabb termelőszervezetek létesültek, illetve a korábbiakat bővítették:

Gyepesben, a már 1953 augusztusától fennálló kollektív gazdaság⁵³ mellett 1958. január 8-án megalakult a „Kossuth Lajos Mezőgazdasági Társulás 102 dolgozó szegény- és középparaszt családdal”, a társulás összbirtoka 343,5 ha föld, ebből 208,55 ha szántó, 134,95 ha kaszáló.⁵⁴

„1958 évben Homoródszentmárton község 1196 családjából 956 család kérte felvételét a mezőgazdasági társulásba (...) 1959 őszén Gyepes, Abásfalva, Kénos, Lókod teljes egészükben kérték felvételüket a kollektív gazdaságba.”⁵⁵

A Nagy-Homoród mente másik nagyközségében, *Szentpálon*, 1952-ben alakult az első Homoród menti kollektív gazdaság. 1958 áprilisában a község 709 családjából 631 volt tagja a szocialista termelőszervezeteknek, a község mezőgazdasági területének 82%-a tartozott a közös gazdálkodás kereteibe.⁵⁶

Míg a község három falujában (Szentpál, Recsenyéd, Dálya) az ötvenes évek elejétől kollektív gazdaságok alakultak, *Szentpéteren* és *Városfalván* csak a társulásokat sikerült megalakítani 1958-ban. 1959-ben e két falu „100%-ban társulás”, októberben a szentpéteri társulás Új Élet néven átalakult kollektív gazdasággá.⁵⁷ Városfalván

a Barátság társulást még abban az évben sem sikerül kollektív gazdasággá alakítani.⁵⁸

A Kis-Homoród menti települések közül elsőként *Lövétén* alakult Veres Hajnal néven kollektív gazdaság, a község mezőgazdasági területének alig 4%-án.

Oklánd község falvaiban az első társulások 1956-57-ben alakultak.

Karácsonyfalván 1956-ban a Győzelem Útja társulásba a 33 tag 41 ha földdel állt be, *Okládon* 1957-ben a Törekvés társulásba 69 tag, 103 ha területtel. *Homoródújfalun* 1957-ben a Dózsa György társulás 60 taggal, 49 ha földbirtokkal alakult.⁵⁹

A Kis-Homoród mente másik két községében *Lövétén* és *Homoród-almáson* 1958-ig nem volt társulás. *Lövétén* 1957-ben „11 dolgozó kérte felvételét a társulásba 14,56 ha területtel”, de nem alakult meg a közös gazdaság.⁶⁰

A két Homoród menti községek területei az ötvenes évek közepén, a következő arányokban tartoztak a szocialista szektorhoz:

Kimutatás

*A mezőgazdaság „szövetkezeti” helyzetéről
1955-1957 években a két Homoród menti községekben
(Kollektív gazdaságok és társulások)*

Község	Magántulajdonú terület. (ha)		Szövetkezetesített mezőgazdasági terület					
	1956	1957	1955. XII. 31.		1956. XII. 31.		1957. VI. 30.	
			ha	%	ha	%	ha	%
Almás	2.802	2.802	-	-	-	-	-	-
Lövete	3.143	3.016	116	3,69	126,23	4,0	126,63	4,04
Oklánd	2.460	2.419	47	1,91	40,59	1,66	40,59	1,66
Szentmárton	4.888	4.080	575	11,76	738,10	15,09	808,01	16,53
Szentpál	4.874	2.429	2.137	43,84	2444,87	50,16	2447,35	50,20

*Forrás: Mihály János gyűjtése*⁶¹

Szentpál községben volt a leghátramaradottabb a szocialista szektor térnyerése, ahol három faluban kollektív gazdaságok működtek. A

közös gazdaságokban a nagyobb táblásított parcellák kialakításához földcseréket kellett végrehajtani, ez feszültségeket keltett a falvakban.

1958 őszen az új, országos szövetkezetesítési hullám a Homoródok mentén is érezhető volt, a közös gazdaságok szervezése új lendületet vett.

A rajoni terv 1958-ra 13 kollektív gazdaság és 43 társulás megalakítását irányozta elő. Ekkor a rajon családjainak 19,13%-a, a mezőgazdasági terület 17,92%-án dolgozott szocialista termelőszervezetek keretében.⁶²

Amikor 1958. okt. 28-án a Rajoni VB kiszállt „Homoródkarácsonyfalvára a rendkívüli VB bizottsági gyűlés megtartása érdekében”, a helyi képviselők javasolták, hogy „tisztá szívvel, egész földterülettel, minden egyes termelő álljon be a meglevő társulásba”. A kihelyezett rajoni VB gyűlés eredményeként „1958. okt. 28-án Karácsonyfalva teljesen szövetkezetesített faluvá vált.”⁶³

A következő hónapban a község másik két faluja is kihelyezett rajoni gyűlések színhelye: november 16-án Oklándon, 22-én Homoródújfaluban tartja a Rajoni VB kihelyezett gyűléseit, majd mindkét falut szövetkezetesítették.

falu	családok száma	bevitt földterület (ha)
Oklánd	192	826,87
Karácsonyfalva	278	1240,4
Homoródújfalva	106	430,48

*Forrás: CsshÁlt*⁶⁴

Lövétén 1958. október 23-án rajoni telefonutasításra rendkívüli VB gyűlést hívnak össze, hogy a néptanácsi képviselők „valljanak színt”, miért nem vesznek részt a szocialista szektor fejlesztésében. A lövétei képviselők azonban erre a gyűlésre nem mentek el. A beszámoló-jegyzőkönyvben sajnálkozva állapították meg, hogy „a közel múltban minden vasárnap rajonunk községeiben új és új társulásokat avattak és avatnak fel. Csak Lövéte községben húzódoznak a dolgozók, kerülgetik saját kárukra a jó élet útját.”⁶⁵ A december 5-i VB gyűlésen a szocialista szektor helyi szervezői arról számoltak be, hogy: „Utoljára hagytuk, habár első feladat a mezőgazdaság szocialista átalakításának kérdése. Ezen a téren, habár vannak eredményeink még sem mondhatók azoknak, a rajon többi községeiben elért eredményekhez viszo-

nyítva. A kollektív gazdaság csupán három taggal bővült és a társulásba csupán 15 dolgozó kérte felvételét.”⁶⁶

Homoródalmáson 1958. november 28-án alakult meg a társulás.

A társulások élén a községi néptanács VB-nak alárendelt vezetőtanács állott, a tagságot termelőcsoportokra osztották.

Tagosították a bevitt szántóföldeket (a kaszálók továbbra is egyéni használatban maradtak), közösen adták össze a szükséges vetőmagot, közös munkával termeltek, és a termést a családonként beadott földterület nagysága, illetve a végzett munka arányában osztották el. De voltak olyan művelési módok is, hogy a táblásított földeket újra kiosztották a gazdáknak. A társulások szervezésekor a rajoni vezetés a gépi munka biztosítását is ígérte. Az egyetlen rajoni gépállomás, szegényes felszereltségével, nem láthatta el a homoródmonti szocialista termelőszervezeteket. A rossz munkaszervezés miatt sem jutottak gépi munkához a társulások. A Homoródszentmárton községi VB gyűlésen egy képviselő arról számolt be, hogy „a gépállomás tevékenysége a mi egységünkkel szemben kritikán aluli, úgyhogy szinte nem is érdemes róla beszélni. Csak ígérgettek nekünk (...) már van 3 éve, hogy a szerződést csak olyan felesleges formaságnak tartja. A szerződés nem teljesítésében a helyi Néptanácsnak is van része, mert miután a szentmártoni társulás szántását elvégezte, szemet hunyt afelett és beleegyezett abba, hogy egyéni gazdaságok számára szántogasson a traktor elég hosszú ideig. Emiatt elmaradt az őszi mélyszántás a gépállomás részéről, a mi részünkről pedig elmaradt az 1958 évi cukorrépa szerződés megkötése amelyért legyen felelős a gépállomás, illetve P. J. igazgató.”⁶⁷ A társulásba beálló tagok a kezdeti időszakban földterületeiknek csak egy részét vitték be a közösbe – rendszerint a gyengébb minőségű parcellákat – a „kint”, magántulajdonban megtartott földeken továbbra is egyéni gazdálkodást folytattak. A szervezők, hogy eredményekről számolhassanak be, kénytelenek engedélyezni, hogy a termelők egyéni használatban is megtarthassanak földparcellákat. 1958 nyarán Homoródszentmárton községből jelentik a társulásszervezők, hogy „a Párt által kiküldött elvtársakkal gyenge eredményt értünk el, B. elvtárs javaslatára szerveztük úgy, hogy a földterületnek csak valamennyi részével álljon be az illető, mert így több eredményt tudunk felmutatni.”⁶⁸

A közös munka mellett a másik legfontosabb cél a szocialista gazdálkodás felé vezető úton a közös, „oszthatatlan alap” létrehozása.

Kimutatás a társulások területei és álló alapjaira vonatkozóan

Egység megnevezése	Falu	A társulásba bevitt egy családra eső mezőgazdasági terület (ha)		A be nem vitt egy családra eső mezőgazd. terület	100 ha-ra eső oszthatatlan alap 1956. XII. 31. (lej)
		1956. XII. 31.	1957. VI. 30.		
Március 15	H.szentmárton	2	2	0,09	-
Petőfi Sándor	Abásfalva	2,79	2,66	0,65	1,622
Március 6	H.keményfalva	0,59	0,59	2,80	28,571
Dózsa György	Kénos	3,37	3,50	0,82	3,339
December 30	Bágy	2,23	2,10	1,27	91,935
Osztályharc	Lókod I.	1,80	1,80	0,45	-
Új barázda	Homoródtremete	1,82	1,82	2,43	645,423
Győzelem útja	H.karácsonyf. I.	1,16	1,16	4,03	47,951
Gábor Áron	H.karácsonyf. II.	-	1,00	-	-

Forrás: Mihály János gyűjtése 1957:145.

A szocialista szektor termelőszerkezeteiben az oszthatatlan alap létrehozása mellett, a közös munkára való ösztönzés a politikai propaganda állandó témája. A társulásokba beállott gazdák egyéni használatra kinthagyott földparcelláira külön termelési terveket raktak: „a társulások tagjai kötelesek a társulásra kivetett cukorrépaterv teljesítésére, és a még kintlevő területre is megkapják a megfelelő tervet, és azt is teljesíteni kötelező.”⁶⁹

A társulás a súlyos terményadóval rótt gazdák számára menedéket is jelenthetett. Az abásfalvi társulásba – amely a „halhatatlan nagy költő, Petőfi Sándor” nevét viselte – a társulás elnöke szerint a lakosság nagy része csak érdekből, avagy „földbirtokának valamilyen formában való eltitkolása végett állt be, különösen a beszolgáltatási rendszer ideje alatt (...) Az újonnan beállott tagok teljesen rossz minőségű földet vittek a társulásba, amit már évekkel ezelőtt felhagytak; így van ez most is nap mint nap újabb tagok állanak be gyenge

minőségű földjeikkel.”⁷⁰ A már megalakult társulásokban néhány évi közös gazdálkodás után, a szigorú rendelkezések ellenére, megtörténik „a társulás tagosított területének szétparcellázása, mely ellenkezik a társulás alapszabályzatával.”⁷¹ Így volt ez nemcsak a Homoród mentén, országosan is általános jelenség a társulások földjeinek szétparcellázása: „1957 őszeig igen sok társulásban – noha a földek nagy részét tagosították – továbbra is egyénileg végezték a mezőgazdasági munkákat, vagy azok egy részét, külön parcellákon dolgoztak (...)”⁷²

Az 1952-ben megalakított abásfalvi társulásban még 1957-ben is szétparcellázott földeken, egyénileg gazdálkodtak: a földhasználat fölötti rendelkezés kívülről érkező szabályozásainak következménye a helyi feszültségek fokozódása volt. Az abásfalvi társulás elnöke a községi VB gyűlésen a helyi viszonyokról azt jelentette, hogy „még 1957 októberéig mint magángazdák dolgoztunk, folytattuk a honfoglalást. A honfoglalás alatt értjük azt, hogy a társulás tagjai közül egyesek, akik erélyesebbek voltak, azok kisajátították az özvegyasszonyok földjeit, és kiteszítették a társulásunkba betagosított földterület szélire, ahol gyengébb minőségű volt a föld. Ez földzavarhoz vezetett, földtisztázást kellett végezni.”⁷³ A „földzavar” a lokális társadalmi feszültségek jelzése.

A társulások termelőeszköz- és munkaerő-potenciálja olykor igen szerény volt. Pl. Lókodban 1957-ben két „szocialista egység” – mezőgazdasági és állattenyésztő társulás – működött 6, illetve 7 taggal.⁷⁴

Homoródalmáson egy gazdálkodó 1960-ban a következőket jegyezte fel termelőmunka új szabályairól: „A községben van 25 csoport és azok osztották el a földeket, minden csoport kikapta, s akkor kiosztották a gazdáknak, kinek mennyi jár. Ez a társulás. És a kaszálók még úgy vannak, mindenki az övébe dolgozott. A búzacséplés közösen ment, mindenki learatott akkora területet, mint amennyit elvetett és egy helyt csépelte ki a csoport, és a mennyiséget elosztották hektár szerint; egy hektárra a mi csoportunk kapott tizenkét mázsa és 50 kiló búzát, például én 87 ár után kaptam 1087 kiló búzát, ebből a vetőmagot és a szerződést [az államnak – O. S.] ki kelet adni. Ilyen ez az új gazdálkodás, most közeledik a kollektív, ami hozza az egyenlőséget, minden községet kényszerrel állítsák bé a kollektívbe. Az egyéni gazdaság a végére ért, többet nincs.”⁷⁵

Tehát a társulásnak is volt terménybeadási kötelezettsége az állammal szemben, terményenként szerződés-kötési terveket róttak ki rájuk. Pl. Homoródmáson 1961-ben a szántóterület 1169 ha volt, erről a következő terménymennyiségeket kellett az államnak beadni: 40 t búza, 12 t árpa, 30 t kukorica, 3,4 t napraforgó, 125 t burgonya, 4,4 t bab. A társulások vezetőit gyakran bírálták a községi VB gyűléseken: nem készítik el a munkálatokról kért jelentéseket, elhanyagolják a termelési adatok közlését,⁷⁶ nem jelennek meg a VB gyűléseken, szemet hunynak az közös munkavégzés, pl. cséplés beszüntetése fölött – volt olyan társulás, ahol maga az elnök kezdeményezte a benti, egyéni cséplést –, sőt kezdeményezik a tagosított parcellák szét darabolását is.⁷⁷

A propaganda folyamatosan szorgalmazta a társulások kollektív gazdaságokká alakulását. A községekben a „társas gazdaságokat megsegítő bizottságok” alakultak, ezek feladata, hogy „segítsék a vezetőtanácsot és a tagságot, a kollektív gazdaságokra való áttérésben. Ebből a célból látogatásokat kell megszervezni a kollektív gazdaságok és a társulások között, valamint a magángazdaságok részére is” – határozta el a Recsenyédre kihelyezett gyűlésen a rajoni GTÁ vezetősége.⁷⁸ A két Homoród menti társulások 1962 tavaszáig kollektív gazdaságokká alakultak.

A hatvanas évek közepére országos szinten is felszámolódott ez a termelésszervezési forma: 1966-ban még 120 társulás működött az országban, 1967-ben már egy se.⁷⁹

Kollektív gazdaságok a két Homoród mentén

„A kollektív gazdaságot, amely száz és száz családot foglal magában, csak terv alapján lehet vezetni.” Gh. Gehorghiu-Dej.⁸⁰

A kollektív gazdaságokban a tagság és a helyi vezetés döntési, rendelkezési hatásköre a termelési, jövedelemgazdálkodási kérdésekben már a kezdetektől jelentősen korlátozott, később – a hatvanas évek közepétől – teljesen elveszítették önállóságukat. Minden év végén a költségvetési és termelési tervek összeállításához, a rajoni Mezőgaz-

dasági Ügyosztálytól részletes utasításokat közöltek a kollektív gazdaságokkal, majd az elkészített terveket bekérték ellenőrzésre és jóváhagyásra. Előfordult, hogy a tervezéshez közölt aprólékos utasítások kiterjedtek arra a – feltehetően nem mellékes! – körülményre is, hogy „a termelési, költségvetési terveket 2 példányban kell elkészíteni, (...) az első példányt grafit ceruzával kell kitölteni melyet a rajonnál történt ellenőrzés és jóváhagyás után tintával fognak átírni.”⁸¹

Az ötvenes években a gazdaságokban folyó munka ellenőrzésére a rajoni vezetésnek még nem volt elég szakembere, pl. a lövétei kollektív gazdaság időszakos ellenőrzésére rendszerint a szomszédos szentkeresztbányai vasüzem könyvelőjét delegálta a rajoni VB. A gazdaság vezetőinek időszakos írásbeli beszámoltatása – mint az ellenőrzés egyik eszköze – rendkívül aprólékos, részletes: pl. az 1959. július 29-én tartott rajoni értekezleten a kollektív gazdaságok könyvelőitől kért írásos jelentésben a gazdaságokban folyó mezőgazdasági, állattenyésztési, könyvelési, szervezési tevékenységekről összesen 99 – előzetesen a Rajoni Mezőgazdasági Ügyosztály által közölt – kérdés alapján kellett beszámolni.⁸²

A szabályozás, tervezés átfogta a gazdasági tevékenységek minden formáját. 1956 januárjában mezőgazdasági kampány előkészítésének tervfeladatai, a kollektív gazdaságoknak kiadott rajoni rendelkezések szerint, a következő munkálatokra vonatkoztak: vetőmagtisztítás, permetezés, trágyázás, szerszámjavítás, gyümölcsfa-takarítás, csávázás, csiráztatás, vetőszántás és agrotechnikai munkák.⁸³

1957 szeptemberében a Rajoni Mezőgazdasági Ügyosztály utasította a kollektív gazdaságok, társulások és néptanácsok vezetését, hogy „az őszi mezőgazdasági munkálatok sikeres végrehajtása érdekében, készítsék el azonnal az intézkedési tervet az alábbi pontok alapján:

1. A szántóterületek felderítése és kibővítése (területfelkutatás, gyeptörés) [A „területfelkutatás” a szétíratott családi birtokok tisztázására vonatkozott – O. S.].

2. Az őszi betakarítási kampány előkészítése és végrehajtása (ezt a pontot a kiadott tervfeladatok alapján kell elkészíteni).

3. Az őszi vetések előkészítése és végrehajtása a kiadott terv alapján: terület, gépjavítás, vetőszántás, vetőmagcsere, magtisztítás,

csávázás, csiráztatás, magminta, trágyázás, vetési időszakok, ütemterv.

4. Növényegészségügy: téli permetezés, fatakarítás stb.

5. A területek tavaszi vetésre való előkészítése: őszi mélyszántás, boronálás ütemterv.

6. Építkezések: kollektív gazdaságokban, társulásokban, néptanács, önadó.

7. Állattenyésztés: ellenőrzés, osztályozás, bonitálás, mesterséges megtermékenyítő állomások, méhek ellenőrzése, született állatok nyilvántartása, tejellenőrzés stb.

8. Takarmányozás: legelő, kaszálótakarítás, silózás, gyeptörés, takarmánymérleg stb.

9. Állategészségügy: oltások.

10. Kataszteri feladatok: tagosítások.

11. Szervezési kérdések: gyűlések, állandó bizottság, parancsnokság, stb.

12. Mezőgazdasági propaganda: versenyek, előadás, tapasztalatsere, gyakorlati bemutató, éltermelők kimutatása.

13. Mezőgazdaság szocialista átalakítása: meglévők megerősítése, újak szervezése, meglévők kibővítése.

14. Politikai, szakmai nevelés: újság, szakkönyvolvasás, stb.

15. Gazdasági kérdések: ebben a pontban alaposan kell foglalkozni a szerződés-kötésekkel, felvásárlással, hátrálékbegyűjtéssel és más, a dolgozókat ellátó kérdésekkel.

Az intézkedési terv elkészítése és annak betartása kötelező.

Székelyudvarhely, 1957. szeptember hó 24.

Alelnök

H.G.

Ügyosztályvezető

G.D.⁸⁴

A terv összeállításában a növénytermesztésben és az állati termékekre közölt tervmutatók az országos vezetés által előírányzott hozamok mutatóit tartalmazzák,⁸⁵ ezek a helyi viszonyokat, termőhelyi adottságokat nem veszik figyelembe, ezért sok esetben teljesíthetetlenek.

Az álló- vagy oszthatatlan alap képzése a kollektív termelőszervezetek egyik legfontosabb feladata: „az állóalap az a tükör, amely világosan mutatja a kollektív gazdaság egész fejlődését.”⁸⁶ A kollektív

gazdaságok állóalapja „főleg úgy növekszik, hogy az év folyamán elért pénzüjvedelem 10-15 százalékát hozzácsatolják (...) Sajnos vannak olyan kollektív gazdaságok is, amelyek még mindig nem értik meg, milyen fontos szerepe van az állóalaphoz a kollektivisták jólétének terén. A múlt évben 276 kollektív gazdaság egyetlen banit sem csatolt az állóalaphoz.” – jelentette ki a pártfőtitkár 1958-ban.⁸⁷

Az oszthatatlan alap gyarapítását a két Homoród menti kollektív gazdaságokban is gyakran elhalasztanák. Ebben a kérdésben gyakran egyetértés volt a kollektív tagság és a vezetőség között. Dályában közgyűlésen elhatározták, hogy egy év alatt 500 lejzel növelik a közös alapot. Ez az összeg kevesebb, mint egy kollektív tag kéthónapi javadalmazása ebben a gazdaságban. Lövétén „a gazdaság vezetősége javasolja a közgyűlésnek, hogy kéréssel forduljon a Rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottságához, arra vonatkozóan, hogy ne kelljen áttenni a termelési pénzüjvedelemből a 10%-os juttatást az állóalap javára. A javaslatot a tagság egyöntetű határozattal jóváhagyja.”⁸⁸ Azonban az alapszabályzatban előírt jövedelemrész átutalását a Mezőgazdasági Bankba a rajoni vezetés rendszerint kipréseli a vonakodó gazdaságoktól is.

Az állóalap kiegészítésének ütemét a bank is ellenőrzi, negyedévenként felszólítja a homoródmenti kollektív gazdaságok vezetőségét, hogy állóalapjukat jövedelmük arányában egészítsék ki, a megállapított százalék arányában.⁸⁹ Az állóalap-bővítési tervek teljesítésével a gazdaságok rendszerint késnek, a bankhivatalnokok törlesztésre felszólító sztereotíp szövegei negyedévenként ismétlődnek: „nagy lemaradás mutatkozik annak ellenére, hogy a negyedév vége közeledik.”⁹⁰

A tagság javadalmazása

A kollektív gazdaságokban a tagság javadalmazására vonatkozó szabályozás szerint „csak a Rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottsága által történt jóváhagyás után lehet összeállítani a kiosztási jegyzéket. Ekkor azonnal hozzá kell látni, és végre kell hajtani a pénz illetve a termény kiosztását.”⁹¹ A rendelkezők figyelme kiterjedt arra is, hogy „a pénz és a termény kiosztás alkalmával ajánlatos, hogy a vezetőtanács szervezze meg a tagok régi adósságainak törlesztését (beiratkozási díj stb).”⁹²

Ahogy az alábbi táblázatból is látható, a pénzjövdelem jelentős részét a kollektív gazdaságok a termelési költségekre fordították, 10-15%-át az oszthatatlan alapra, a maradékot elosztották a tagok között, a teljesített munkanapegységek arányában.

Kimutatás a kollektív gazdaságok pénzjövdelmeinek felhasználásáról 1955-1957 VI.30. között.

Kollektív gazdaság	Termelési költségre			Oszthatatlan alapra			Munkanapegységre		
	1955	1956	1957 VI	1955	1956	1957 VI	1955	1956	1957 VI
Dálya	29,2	37,4	71,4	11,9	12,0	6,5	18,3	9,7	10,0
Gyepes	23,1	30,2	30,0	12,0	10,0	5,2	29,6	18,8	16,2
Lövéte	54,9	60,3	17,1	13,8	10,0	12,0	25,0	4,5	1,3
Recsenyéd	41,0	31,4	67,0	12,0	10,0	8,7	29,7	14,4	10,9
Szentpál	25,9	25,8	42,4	15,4	13,9	2,2	48,1	40,0	16,0

Forrás: Mihály János gyűjtése 1957.1.

A fenti rajoni kimutatásból látható, hogy 1953-56 között a kollektív gazdaságok pénzjövdelméből a tagságnak a munkanapegységekre kiosztott összeg minden gazdaságban jelentősen csökkent. A terményelosztásban is hasonló a helyzet, a javadalmazásként kapott szemesgabona osztalék is – Gyepes kivételével – minden más homoródmonti gazdaságban csökkent.

Kimutatás az egy munkanapra kiosztott szemesgabona- és pénzmennyiségről

Kollektív gazdaság	Szemes gabona (kg)				Pénz (lej)			
	1953	1954	1955	1956	1953	1954	1955	1956
Dálya	9,18	5,55	6,74	4,31	1,70	1,05	1,00	0,62
Gyepes	5,17	6,46	5,44	5,41	1,00	1,80	2,90	2,45
Lövéte	-	-	2,09	1,99	-	-	1,00	0,56
Recsenyéd	6,14	5,13	4,70	3,41	2,40	3,31	2,13	1,30
Szentpál	5,96	3,55	7,11	4,09	5,23	5,00	3,99	4,30

Forrás: Mihály János gyűjtése: 1957.1.

A gabona és pénzjavadalmazás általában évente két alkalommal történt, ez nem volt meghatározott időponthoz rögzített, kiszámítható esemény, sőt előfordult, hogy egy évben csak egyszer fizetett a gazdaság.

A lövétei kollektív pénzügyi költségvetésének ellenőrzésekor a rajoni megbízással, ellenőrzésre érkezett könyvelő megállapította, hogy „a tagoknak járó pénzelőleg a munkanapok után nem lett teljesítve, mivel a tervbe vett pénzüsszegek bevétele nem lett megvalósítva.”⁹³

A terményosztás a fennebb említett szabályozásoknak megfelelően, a gazdaságok alapszabályában rögzített prioritások kielégítése után történt. Pl. Lövétén 1957 szeptemberében, cséplés után, a termelt gabonamennyiséget a következő tételekre osztották el:

„Vörös Hajnal

Lövéte

Kimutatás a 40%-os előlegosztáshoz (kg).

1. 13 ha területről begyűjtve	17884
2. Az állami begyűjtőnek átadva:	
cséplési vám 7%	1251
leszerződött mennyiség	250
G.T.Á.-nak	-
Etetőknek munkadíjba	75,50
3. Vetőmag alapba	
a. 13 ha vetéshez	3120
b. 15%-os vetőmagtartalék alap	468
4. 2%-os segélyalap	357
5. 2%-os élelmezési tartalékalap	357
Összkiadás	5978,50
Kiosztásra kerülő mennyiség:	11905,50
40%-os kiosztásra kerülő mennyiség	4762

1957. január 1-szeptember 15-ig a tagok 4105,71 munkanapot teljesítettek.

Egy munkanapra eső előleg: 1,16 kg.

Jóváhagyta a közgyűlés 1957. IX. 22-én.

Elnök

Könyvelő”⁹⁴

Alább nézzük meg egy konkrét példán, milyen szükségleteket fedezett az egyéni-családi létfenntartásban a kollektív gazdaságban szereshető jövedelem. K. A. lövétei négy gyermekes családapa 1956 elején felvételét kérte a helyi kollektív gazdaságba:

„Vörös Hajnal Kollektív Gazdaság Vezető tanácsának

Lövéte

Alulirott K. A. azzal a kéréssel fordulok a Kollektív Gazdaság Vezető tanácsához, hogy ha lehet fel vegyenek a Kollektív Gazdaságba mint tag.

Vagyonom most nincs semmi, mert ami volt azt a 308. rendelet értelmében át adtam volt az Államnak, ami csak a Kollektív Gazdaság tulajdonába ment volt át.

Családi állapotom, 4 gyermek van és én a feleségemmel.

Hogyha jóvá hagyják a kérésemet és fel vesznek a kollektív gazdaságba mint tagot, én ígérem hogy a családommal együtt a munkából ki veszem a részemet úgy ahogy egy kollektív tagtól illik.

Lövéte 1956. Február 5.

K. A.

Hogyha felvesznek akkor Április havába fogok munkába állni.”⁹⁵

A kérelmező csak egy esztendeig volt a közös gazdaság tagja. 1957 tavaszán, az alább részletezett okokból kilépésre kényszerült:

„Nyilatkozat

Alulirott K. A. lövétei lakos kilépek a Kollektív Gazdaságból tekintettel arra, hogy ebből a jövedelemből nem tudom a 6 tagú családomnak még a kenyérellátását sem biztosítani. Pl. 1956 évben teljesítettem 273 munka napot amire kaptam 15 véka búzát és 15 véka árpát, mivel egy munkanapra jött 0,90 kgr búza és ugyanannyi árpa. Ez azt jelenti, hogy nekem a 6 tagú családomnak ez elég 15 hétre kenyérnek, hogyha az árpát is kenyérnek használjuk. Tehát amit 273 munkanapra kaptam az nem elég 273 napra kenyérnek, hanem csak 105 napra, hogy lehet akkor a többi napokon megélni.

Egy munka napra jött kb.13-14 lej értékű, ebből nem lehet 6 tagú családot fenntartani. Azon kívül még legalább arra sincs lehetőség,

hogy a téli tűzifa ellátást biztosítani tudjam a kollektív gazdaságból, mert ezen a télen is 5 szekér fát vettem pénzzel.

A fenti okok miatt kénytelen vagyok kilépni a Kollektív gazdaságból.

Lövéte 1957, március 4.

*K. A.*⁹⁶

K. A. nem tesz említést a pénzjövedelemről: 1956-ban a lövétei gazdaság egy munkanapegységre 4,5 lejt osztott, ez 1228,5 lej évi, azaz 102,37 lej havi pénzbevételt jelentett a hattagú családnak.

A fenti Nyilatkozatban érvelő K.A. kilépett faluja kollektív gazdaságából, és a hargitafüredi kaolinbányánál talált munkát. A lövétei kollektív gazdaság vezetőtanácsa 1957. szeptember 30-án az alábbi kéréssel fordult a rajoni vezetéshez:

„Rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottságához

Alulírott lövétei „Vörös Hajnal” kollektív gazdaság vezetőtanácsa kéri a Rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottságát, hogy a gazdaságunktól eltávozott K. A. kollektív tag, mivel a Hargita Bánya Vezetősége munkába helyezte a Minisztertanács határozata ellenére, így kérjük a Rajoni Néptanács Végrehajtó Bizottságát ezen ügy kivizsgálása érdekében a szükséges intézkedéseket megtenni szíveskedjenek

Elnök

Alapszervezeti titkár”⁹⁷

Nem tudjuk követték-e rajoni intézkedések a lövéteik kérését a bányavállalat vezetőségénél, de a kollektív gazdaság munkanyilvántartóiban K. A. neve a következő években nem található.

A javadalmazással értelemszerűen összefüggő jelenség a tagság munkavállalási hajlandósága. A helyi társadalmi viszonyulásmódokat tárgyaló fejezetben több adalék utal majd arra, hogy a kollektív gazdaságokban általános volt a teljesítmény-visszatartás. Az alábbi kimutatást – a kollektív gazdaságok tagjainak részvételéről a termelőmunkában – a rajoni vezetés állította össze 1956-ban a kollektív gazdaságok jelentései alapján.

Kimutatás 1956-ban a kollektív gazdaságok tagságának munkában való részvételéről

Kollektív gazdaság	Az előírány-zott munkanapokat nem teljesítette (%)	A gazdaságban egyáltalán nem dolgozott (%)	A résztvevőkből egy koll. tagra eső munkanapok	Az összmunkanapokból admin. munkára használt (%)
Dálya	18,66	8,02	229,20	4,25
Gyepes	16,98	33,96	222,02	12,37
Lövéte	48,38	25,80	230,14	10,69
Recsenyéd	31,00	17,00	243,34	7,93
Szentpál	8,04	29,02	238,03	5,85

Forrás: Mihály János gyűjtése 1957.1.34.

Az adatokat összesítő helyi és rajoni tisztviselők, hivatalnokok érdeke – a szocialista szektor felsőbbrendűségének állandó bizonyítási kényszerében – a közölt adatok felfele kerekítése volt. Elképzelhető, hogy a termelőmunkában való részvétel ennél is alacsonyabb mértékű volt.

A fenti két táblázatból kiszámítható a kollektív tagok teljesített munkanapok utáni évi javadalmazása, és ennek jelentős mennyiségi eltérése a kollektív gazdaságok között. Az osztalékként kapott gabonamennyiséget a búza szabadpiaci értékén pénzre átszámítva, és összeadva a pénzjövedelemmel, a munkanapokat is figyelembe véve, kiszámítható egy kollektív tag évi jövedelme. (Egy korabeli feljegyzésből ismert, hogy egy véka búza = 60 lej volt,⁹⁸ ebből következik, hogy 1 kg = 3,75 lej a szabadpiaci áron. A hatósági felvásárlási ár és a szabad ár közötti arány 1:13,8. Természetesen a javadalmazásként kapott gabonamennyiség nem került piacra, a családok élelmezési célra használták).

A kollektív gazdaságok tagságának évi jövedelme 1956-ban

lej

koll. gazdaság	évi jövedelem		havi jövedelem
	a gabona pénzértéke	a pénzosztalék	
Dálya	3704,43	142,104	320,5
Gyepes	4504,2	543,949	420,67

Lövete	1717,38	128,87	153,85
Recsenyéd	3111,67	316,34	285,66
Szentpál	3650,77	1023,53	389,52

Ezeket az adatokat azonban fenntartásokkal kell kezelnünk. Nem értelmezhető pl., hogy a rajoni statisztika alapján számított legjövedelmezőbb gyepesi gazdaságban miért nem dolgozott a tagság 1/3-a, miért ebben az egyik legszegényebb homoródmonti faluban a legkevesebb a teljesített munkanapok száma, a magas jövedelmek ellenére is.

Nézzünk néhány adatot a közös gazdaságokban dolgozók és más társadalmi kategóriák jövedelmeinek összehasonlítására:

Munkásjövedelmek 1956-ban (fizetés és élelmiszerpótlék) lej	
Zsilvölgyi, alacsony kategóriájú bányász (csillás)	835
kohász	874
esztergályos	647
kőműves	583
szövőnő	589

Forrás: Gh. Gheorghiu-Dej 1959:694-695.

Láthatjuk, hogy egy szövőnőnek is közel 60%-kal több volt a havi bére mint a legjobban fizető homoródmonti kollektív gazdaság tagjának. A jövedelmek reáltértékének jelzésére nézzük néhány közszükségleti cikk árát az ötvenes évek közepén:

	<i>lej</i>
cukor 1 kg	9,0
olaj 1 l.	11,0
debreceni 1 kg	12,28
préselt sonka 1 kg	27,60
Marhahús I. kateg.1 kg	7,56
Disznóhús I. kateg.1 kg	9,88
férfi öltöny 1 db.	393,75
bakancs (40-46 méret)	150,67
férfi cipő (40-46)	134,33
férfiing 1 db.	54,95 – 80,80
gyapjúszvetter 1 db.	64,9 – 171,55
kerékpár 1 db.	600

Rádiókészülék 1 db.	575,0 – 974,0
villanyvasaló 1 db.	81,60
bádogvödör 1 db.	19,50

*Forrás: 147 sz. és 1212 sz./1952 M.T.H.
In: Hiv. Közl. 1952. jan. 26. és júl. 14.*

1956-ban a legalacsonyabb állami nyugdíj várososon 250, falun 200 lej volt.⁹⁹

A korabeli viszonyok között a kollektív tagság jövedelme a Homoródok mentén – akár más társadalmi kategóriák jövedelmeihez, akár a közfogyasztási cikkek áraihoz hasonlítjuk – alacsonynak mondható.

A szerény javadalmazás a munkában való részvételre természetesen nem jelentett különösebb motiváló tényezőt. 1957-ben Lövétén „a tavaszi vetésel kapcsolatosan vannak nehézségek mivel a tagok megvárják hogy az elnök reggel menjen utánok és hívja”- rögzítik a kollektív gazdaság vezetőtanácsi gyűlésének jegyzőkönyvében.¹⁰⁰ 1959 őszén a szentpéteri *Új Élet* kollektív gazdaságban „a tagok távortartják magukat a munkától,¹⁰¹ „fenn áll az a nehézség, hogy a tagság minden mozgósítás dacára nem akar bekapcsolódni a munkába.”¹⁰² A rajoni vezetés a kollektív gazdaságok közötti versenyfelhívásokkal próbálta fokozni a munkakedvet. A gyepesi kollektív vezetősége a „spontán” versenyre hívásokat sürgető rajoni felszólításra azzal védekezett, hogy saját kezdeményezés alapján „még nem hívtak ki versenyre senkit, mert a kollektív gazdaság versenykihívását a rajon irányítja.”¹⁰³ A másik állandó feladatra – a szocialista szektor megerősítésére – az a válaszuk, hogy „kollektív tagok szervezésével a múlt évben foglalkoztak, de nem volt eredményük, ezért elhatározták, hogy saját munkájukon keresztül fogják az egyéni dolgozókat meggyőzni, hogy beálljanak a kollektív gazdaságba.”¹⁰⁴ A gazdaság vezetőségének válasza védekező szembefordulás a felettesek követeléseivel: a szocialista szektor felsőbbrendűségének bizonyítása a magas színvonalú munkavégzés példájával gyakori szlogen volt a politikai propagandában.

A munkavállalási kedv az évek teltével nem javult: 1962-ben Lövétén megállapították, hogy „a kollektív gazdaság már hat éve hogy megalakult. Ezen idő alatt értünk el eredményt, de sok a hiányosság

is. Ennek oka, hogy kevés a munkaerő, hiányzik az egyetértés a tagok között.”¹⁰⁵ A kollektív gazdaságban „a munkaerő évről-évre csökken”, ez a vezetőség szerint „felvilágosító munkával előzhető meg”. Nemcsak azért csökken a munkaerő, mert sokan eltávoztak, a kollektív tagok sem dolgoznak. A vezetőség szerint a megoldás az lett volna, hogy „szankciót kellett volna alkalmazni azon kollektivistákkal szemben, akik nem dolgoztak, mert ezeket az embereket terheli a felelősség a gazdaság hiányosságaiért”. A közeli vaskőbánya is elvonja a kollektív-ből a munkaerőt, ezért „mindent el kell követnünk annak érdekében hogy azok a dolgozók, akik beálltak a gazdaságba dolgozzanak ott, és ne menjenek dolgozni a vaskőbányába Vlahicára.”¹⁰⁶

A rajoni vezetés folyamatosan információkat kér az újonnan alakult kollektív gazdaságok tagságának közhangulatáról, a javadalma-zással való elégedettségéről. 1961-ben Oklándról a következő kétértel-mű választ küldték a Rajoni VB-hez: „Az osztás azt igazolja, hogy a tagság a kiosztott mennyiségekkel meg van elégedve. Az igaz, hogy vannak egyes tagok, akik nem teljesen elégedettek, ellenben minden kollektív gazdaságban akad egy-két dolgozó, aki nincs megelégedve még a saját munkájával sem.”¹⁰⁷

Munkaszervezés, termelékenység

A tagságot az első időszakban termelőbrigádokba, a brigádokat csoportokba szervezték. A szántóföldi termelésben a mezei brigádok dolgoztak, a nagyobb falvakban, négy-hat brigádot is szerveztek, a települések belső térbeli tagolódása szerint. Évek teltével, ahogy a munkaerő ipari munkahelyekre vándorolt, csökkent a mezei brigádok száma. Állattenyésztő brigád minden kollektív gazdaságban egy volt. A brigádokat a brigádosok, a csoportokat csoportfelelősök irányították, akik körzeteikben munkanapokon reggelente a napi munkára parancsolták a tagságot.

A munka normázásában sok az esetlegesség, az is előfordult, hogy a munkateljesítmény és a terménymennyiség pontos méréséhez hiány-zott a megdolgozott terület nagyságának nyilvántartása. A lövétei kollektív gazdaságban ellenőrzést végző könyvelő megállapította, hogy 1957-ben „a búzaterület learatásánál a kapott munkaegységek értéke

kevesebb 60,14 munkaegységgel a járandónál, mert a terület nagysága nem volt minden esetben felmérve, és így a szemre megállapítás folytán történt az eltolódás (...) A burgonyaterület 2-szeri megkapálásánál munkaegység túllépés van 44,32%-al. A vezetőség bemondása szerint itt se volt a terület felmérve (...) A meg nem kaszált terület nagysága nem állapítható meg.”¹⁰⁸

A hatvanas évek elején a kollektív tagság érdekeltségének fokozására az egyéni normák bevezetését kezdeményezték. A lövétei vezetőtanácsi gyűlésen: „K. J., a rajoni pártbizottság első titkára jön hozzászólással. Elemzi a lövétei kollektív gazdaság eredményeit, hiányosságait. A hiányosságok elemzésénél rámutat azok okaira, így: a fegyelem és egyetértés hiánya, a személyi érdekeltség hiánya, az egyéni norma bevezetésének elhanyagolása (...) A hibák kiküszöbölése érdekében felhívja a tagság figyelmét a munkába való öntudatos részvételre.”¹⁰⁹

A termelés feltételei, a két világháború közötti színvonalhoz viszonyítva,¹¹⁰ a kutatott időszakra sem változtak lényegesen.

A különböző típusú termelőszervezetekben a termesztési technológia színvonalát, a munka hatékonyságát jelző termésátlagokra vonatkozó korabeli adatokat – beleértve a rajoni, tartományi statisztikai évkönyvekben közölt termelési adatokat – óvatosan kell kezelnünk. Az írásos forrásokban a termésátlagokra vonatkozó mennyiségi adatok változásai egybeesnek a kor ideológiai elvárásaival: minden községi, rajoni statisztikában, kimutatásban a legkevesebb az átlagtermés a magánszektorban, közepes a társulásokban és a legmagasabb a kollektív gazdaságokban. A Homoródszentmártoni VB 1953-ban a különböző termelőszervezetekből a gabonanemek alábbi átlagterméseit jelenti:¹¹¹

kg/ha

	búza	rozs	árpa	zab
magángazdaságok	920	817	1286	1027
társulások	990	-	1389	1184
kollektív gazd.	1400	2200	1500	1037

Más alkalommal a fenti községből a Rajoni VB-hez közvetített adatok szerint, a szocialista szektor búzatermése 1970 kg/ha, illetve 2040 kg/ha, míg a magánszektoré 900-1000 kg/ha.¹¹²

Az átpolitizált gazdaságirányítás fennmaradt dokumentumaiban – amikor minden eszközzel a szocialista mezőgazdaság felsőbbrendűségét igyekeztek bizonyítani – természetesen nem lehetők fel olyan bizonyítékok, amelyekkel ezt a sematikus helyzetképet cáfolni lehetne. Azonban összehasonlítva a helyi jelentéseket a tartományi és országos adatokkal, a jelentett termésátlagok valódiságát illető kételkedésünk megalapozottnak látszik. Pl. 1956-ban a gyepesi kollektív gazdaságból 2028 kg/ha búzatermést jelentettek, az akkor Udvarhelyszékhez tartozó Erdőfüleről 2571,6 kg/ha termést. Közvetlen szomszédaihoz viszonyítva mindkét falu a legrosszabb termőhelyi adottságokkal rendelkezik, ennek ellenére búzatermése – a statisztikák szerint – majdnem duplája a szomszéd kollektív gazdaságok teljesítményének. Ugyanebben az évben a tartományi termésátlag búzából 1140 kg/ha, az országos 840 kg/ha, a legmagasabb tartományi átlag (Brassó) is csak 1200 kg/ha.¹¹³

A gyepesi kiugró terméseredmény a községi VB gyűlésen is vita tárgya volt, a szomszédos falvak képviselői is hitetlenkedtek. Egyikük kérdésére 1957 februárjában egy VB gyűlésen újra visszatértek a magas termésátlagra, ekkor a rajoni statisztikában szereplő mennyiségnél már jóval kevesebbet mondott a gyepesi vezetőség: „a gyepesi kollektív gazdaságban az átlagtermés 1835 kg volt.”¹¹⁴

1957 augusztusában újabb rekordtermésről számoltak be: „a gyepesi kollektív gazdaságban az átlagtermés 2700 kg, a magánszektorban az átlagtermés 1100-1300 kg, a lókodi társulásba 1500 kg.”¹¹⁵ A társulásban is a termelők érdeke volt, hogy elrejtse a vetésterület reális kiterjedését: „a gazdák többet vetettek el, mint amennyit bemondottak” jelentik Oklándról 1958 őszén,¹¹⁶ a szerződéses kötelezettség teljesítése után, így több terményt oszthattak ki.

A magánszektor alacsony termésátlagainak folyamatos megjelenését a statisztikákban két egymást erősítő tényező is befolyásolhatta: egyik a fennebb már említett törekvés a közös gazdálkodás felsőbbrendűségének bizonyítására – a hivatalos iratokat létrehozók részéről; a másik a magángazdáknak az az érdeke, hogy minél kevesebb terménnyel szerepeljenek a nyilvántartásokban.

Egy 1945-ben közzétett vizsgálat szerint Erdélyben a búza és rozs hektáronkénti átlagtermése 1160 kg¹¹⁷ (ettől az értéktől nem sokban

különbözik a MAT területén 1956-1962 közötti 1218 kg-os búza és 1290 kg-os rozs termésátlag.)¹¹⁸

A kollektív gazdaságok termeléséről összeállított rajoni adatok 1953-56 között – a már említett megbízhatatlan gyepesi adatok kivételével – csökkenést, vagy stagnálást jeleznek. Ezt a helyzetet tükrözi a pénzüvedelmekről összeállított alábbi kimutatás is.

*Kimutatás 1953 – 1957 években a kollektív gazdaságokban
100 ha mezőgazdasági területre megvalósított pénzüvedelemről*

Koll.gazd.	Lej				
	1953. dec.	1954. dec.	1955. dec.	1956. dec.	1957. jún.
Dálya	33.614	20.815	27.527	34.658	16.012
Gyepes	69.566	57.648	60.614	102.755	23.780
Lövete	-	-	18.103	45.000	32.663
Recsenyéd	100.356	55.653	65.418	74.600	13.313
Szentpál	69.566	59.487	33.519	46.590	12.324

Forrás: Mihály János gyűjtése 1957.1.41

Megbízható – a reális terméseredményt lefele vagy felfele nem módosított – adatokat csak a gazdák saját számvetésre készült feljegyzéseiből kaphatnánk, ezek száma azonban csekély. 1960-ban a homoródalmási naplóíró gazda a faluban két éve megalakult társulásban 1250 kg-os búzatermést jegyzett fel.¹¹⁹

A fenti adatok tükrében a kollektív gazdaságok és társulások magas terméseredményeiről szóló statisztikákat inkább tekinthetjük a tulajdonviszonyok átalakítását támogató propaganda-eszközöknek, mint reális tartalmú gazdasági mutatóknak.

A szocialista termelőszervezetek ideológiai támogatása

A szocialista szektor szervezeti megerősítésének támogatása folyamatos pártfeladatok a helyi képviselőknek, néptanácsi, tanügyi, szövetkezeti alkalmazottaknak. A munkás-paraszt szövetség jegyében – kollektív gazdaságok támogatására – a pártszervek a közeli ipari vállalatok, üzemek közül patronáló egységeket neveztek ki, ezek feladata, hogy: „havonta legalább egyszer látogassák meg az illető

kollektív gazdaságokat, amelyeket patronálnak, és adjanak megfelelő politikai és kulturális segítséget” – a feladatért a patronáló üzemek igazgatói felelnek, szögezte le egy rajoni utasítás 1955-ben.¹²⁰ A kollektivizált falvak „művészi” kultúrbrigádjainak is feladata, hogy a közeli magántermelő településeken kultúrműsorokkal vendégszerepeljenek, ezek célja a „kultúrcsere” volt, vagyis a felsőbbrendűnek hirdetett szocialista mezőgazdaság ideológiai támogatása. A szocialista termelészervezésről, a jövedelmekről azonban az informális kommunikáció hitelesebb valóságértéket közvetített, mint a kultúrházak színpadáról elhangzó propagandaszövegek: pl. Bágyban egy képviselő szerint azért nem lehetett eredményt elérni a mezőgazdaság szocialista szervezésében, mert a közelben lévő dályai kollektívben „vannak olyan egyének, akiknek nem tetszik a kollektív gazdaság és olyanokat mondanak, hogy a bágyi lakosok csak arra hivatkoznak amikor előhozzuk nekik a mezőgazdaság szocialista átalakítását.”¹²¹

A mezőgazdaság szocialista átalakítását támogató propagandába bevont társadalmi csoportokról, ezek viszonyulásmódjáról egy későbbi fejezetben szólnunk.

Jegyzetek

1. A számos megidézhető hivatkozásból kiemeljük azt a két legfontosabb forrásmunkát, amelynek elemzési, értelmezési szempontjai nagyban alakították a magántermelői szféra jelenségeinek kutatását: Mohay Tamás 1994; Macfarlane, Alan 1993.
2. Kós Balázs 1945; Egyed Ákos 1981; Venczel József 1993.
3. Vörös Antal 1976:49.
4. Mihály János 1949:116.
5. Vörös Antal 1976:79.
6. Oklánd község gazdasági lajstroma 1956-1958. A községi Polgármesteri Hivatal irattárában.
7. Rajoni statisztika és Varga E. Árpád: 1998:196; 203-207.
8. Macfarlane, Alan 1993:110.
9. Sahlins, M. D. 1973:255.
10. Kós Balázs 1945:22.
11. Antónia Péter feljegyzése, 1947.

12. Papp János homoródalmási lakos (sz. 1893) szóbeli közlése 1979 augusztus.
13. Bedó Júlia: 1941.
14. KAM-D./K.:181-182.
15. Benedek András (sz.1924) homoródújfalvi lakos szóbeli közlése, 1992. szept. 18.
16. Balácsi Dénes 1995:48-53.
17. Sándor Albert (1927-1998), Bencze Lajos (sz.1927) homoródalmási lakosok szóbeli közlése 1982. február 12.
18. Homoródalmási eszközeletár, 1949. Saját gyűjtés, KAM-D./K. adattár.
19. CszÁLvt F.164.1950.5.43.
20. CszÁLvt F.164.1953.4.31.
21. A hagyományos gazdálkodás termelési folyamataiban érvényesülő gazdasági viselkedésmód korlátozó szerepéről a piacelvű gazdálkodás térhódításában. bővebben lásd: Bíró A. Zoltán, Gagyí József, Oláh Sándor: Gazdálkodási gyakorlat a Székelyföldön. A paraszti mentalitás működése a gazdálkodásban és korlátozó szerepe a piacgazdasági átalakulásban) c. tanulmányt az *Antropológiai Műhely* 1994. 1. számában.
- 22.Gh. Gheorghiu-Dej 1955:644.
- 23.Gh. Gheorghiu-Dej 1955:642.
24. A kollektív gazdaságokba és társasgazdaságokba való tömörülés előnyeiről. Magyar Autonóm Tartomány Néptanácsa Mezőgazdasági Igazgatóság. 1956.16.
25. Uo.:18.
26. Uo.:19.
27. Uo.:19.
28. Uo.:20-21.
29. Uo.:21-23.
30. Uo.:30.
31. Uo.:31.
32. A kollektív gazdaságok minta-alapszabályzatát a Román Népköztársaság Minisztertanácsa és a RMP KV hagyta jóvá, és a kollektív gazdaságok élmunkásainak 1953. május 21-23-i kongresszusa fogadta el.
33. A kollektív gazdaság minta-alapszabályzata. 1955:6.
34. Uo.:7.
35. Uo.:8.
36. Uo.:22.
37. Uo.:18.
38. Uo.:18.
39. Uo.:29.
40. Uo.:31.

41. Uo.:24.
42. Mihály János 1955:36.
43. Gh. Gheorghiu-Dej 1958:33.
44. Réti Tamás 1990:40.
45. Gh. Gheorghiu-Dej 1955:822.
46. Uo.:638.
47. Gh. Gheorghiu-Dej 1959:427.
48. CszÁLvt F.517.32.1957. szept.19.
49. CszÁLvt F.517.41.1958. márc.
50. CszÁLvt F.517.1953.11.169.
51. CszÁLvt F.517.41.
52. Uo.
53. CszÁLvt F.517.11.29.
54. CszÁLvt F.517.41.1958. jan.
55. CszÁLvt F.517.42.1960. febr.11.
56. CszÁLvt F.516.23.1958. ápr.15.
57. CszÁLvt F.516.38.11.
58. CszÁLvt F.516.26.37.
59. CszÁLvt F.226.1958.74.192.
60. CszÁLvt F.164.6.187.
61. Mihály János 1957:33.
62. CszÁLvt F.517.41.1958. márc.
63. CszÁLvt F.226.172.192.
64. Uo.
65. CszÁLvt F.164.6.360.
66. CszÁLvt F.164.6.466.
67. CszÁLvt F.517.41.1958. jan.
68. CszÁLvt F.517.42.1958. aug.31.
69. CszÁLvt F.226.1958.74.138.
70. CszÁLvt F.517.41.1958. ápr. 5.
71. CszÁLvt F.517.16.1956. dec.
72. Gh. Gheorghiu-Dej 1955:428.
73. CszÁLvt F.517.32.49.
74. CszÁLvt F.517.16.1957. nov.3.
75. Antónia Péter feljegyzése, 1960.
76. CszÁLvt F.516.26.12.
77. CszÁLvt F.517.32.1957. ápr.11.
78. A rajoni GTÁ határozata 1956. június 27-i recsenyédi kihelyezett gyűlésen:
Mihály János 1957:135.
79. Anuarul Statistic al R.S.R. 1970:243.
80. Gh. Gheorghiu-Dej 1955:649.

81. Mihály János 1955.165.
82. uó. 1959.2.47.
83. uó. 1956.48.
84. uó. 1957.3.
85. uó. 1958.165.
86. Gh. Gheorghiu-Dej 1955:648-649.
87. Gh. Gheorghiu-Dej 1958:32.
88. Mihály János 1962. jan.24.
89. uó.1958.2.59.
90. uó.1959.2.33.
91. uó.1955.39.
92. Uo.
93. Mihály János 1957.1.9.
94. uó. 1957.1.19.
95. Mihály János 1956.6.
96. uó. 1957.1.44.
97. uó. 1957.1.22
98. Antónia Péter feljegyzése, 1956.
99. MTH. Hiv. Közl. 1956. nov.5.243.
100. Mihály János 1957.1.41.
101. CsszÁLvt F.516.25.304.
102. Uo.: 310.
103. CsszÁLvt F.517.32.1957. márc. 22.
104. Uo.
105. Mihály János 1962.jan.24.
106. Uo.
107. CsszÁLvt F.226. 114. 22.
108. Mihály János 1957.10.
109. Uo. 1962 jan.24-i jkv.
110. Pongrácz Kálmán 1940:802.
111. CsszÁLvt F.517.11.49.
112. CsszÁLvt F.517.13.296.
113. Anuarul Statistic al R.P.R. 1963:272-273.
114. CsszÁLvt F.517.16.1956 aug.
115. CsszÁLvt F.517.16.1957 aug.
116. CsszÁLvt F.226.74.267.
117. Kós Balázs 1945:14.
118. Anuarul Statistic al R.P.R. 1963.:273 p. alapján számított értékek.
119. Antónia Péter feljegyzése, 1960.
120. Mihály János 1955. okt. 2.
121. CsszÁLvt F.517.41.1958. jan.